

ADÉU AL MON RURAL, ADÉU ALS FORNS DE CALÇ

Mª Antonia Zalbidea Muñoz¹. (Investigador del IRP. Profesora Titular de Universidad Departamento de Conservación y Restauración de Bienes Culturales. Universidad Politécnica de Valencia).

Natalia Miñana Ollero². (Lic. en Belles Artes, especialitat de Restauració de Bienes Culturales, Dpt. CRBC, UPV. Tècnic Superior del IRP. UPV).

Autor de contacto: Mª Antonia Zalbidea Muñoz, manzalu@crbc.upv.es

RESUM: *En aquesta recerca, es pretén arreplegar, ordenar i catalogar una valuosa herència del passat que ressalta la tradició laboral i la singularitat històrica de determinades poblacions amb activitats rurals, com és la dels calers. No obstant açò, davant l'accelerat procés de transformació viscut en la nostra societat, molts dels testimoniatges de la passada activitat industrial tradicional, apareixen com a estructures obsoletes condemnades a la seua desaparició, en ser considerades per molts com a residus d'un sol ús per la seua pèrdua de funcionalitat i obstacles al desenvolupament d'altres activitats econòmiques amb un major rendiment monetari. A més actualment i en contra de poder assolir una correcta investigació que afronte l'estudi aprofundit dels forns de calç, troben el desconeixement per part de molt tècnics municipals i en conseqüència d'aquestes institucions, del que suposa arquitectònica i estructuralment, la construcció d'un forn de calç.*

Fenòmens de recuperació d'aquest patrimoni rural i pre-industrial és viuen puntualment al llarg de la península (com es el cas de Morón de la Frontera a Sevilla) on la recuperació de la producció artesanal de calç viva (òxid de calci, CaO) i de morters tradicionals han representen una oportunitat per a la dinamització econòmica local, així com una via per a recuperar la memòria històrica i enrobustir el sentiment local entre els veïns d'avui i de les futures generacions.

En aquesta recerca es descriuen els vells usos d'aquesta arquitectura pre-industrial vernacla a la Serra Calderona, és a dir, les característiques topològiques de les instal·lacions i els processos de treball, així com els nous usos que sorgeixen després del reconeixement dels forns com a patrimoni local rural.

PALABRAS CLAVE: Máximo 6 palabras clave. (10 p., sin cursiva, sin negrita)

1. INTRODUCCIÓ

El camp de Túria ha estat, tradicionalment una comarca on la principal font de riquesa ha sigut l'agricultura. Al voltat d'aquesta activitat han anat sorgint, amb el temps diverses professions. Oficis transmesos de generació en generació, sense casi canvis en el procés de treball i en les eines que s'hi usaven.

No podem datar amb rigor el descobriment de la calç, únicament coneixem i podem examinar en quins monuments va ser utilitzada. Sabem que la producció i la utilització de la calç a les nostres terres ens ve de molt antic, fins que a mitjan segle XX a poc a poc va ser substituïda pel ciment artificial.

El Camp de Túria presenta les condicions principals per al naixement i posterior desenvolupament d'aquesta activitat tradicional, rural i preindustrial tan particular i necessària: la matèria primera, com la pedra calcària i el guix; la pedra refractària per revestir els diferents tipus de forns; la llenya per cremar aquests forns, etc.

Els darrers anys del segle XX, l'agricultura del Camp de Túria s'ha vist subordinada a la resta d'activitats productives, i ha patit importants canvis i transformacions per l'impuls de factors externs.

A partir del anys seixanta, hem vist enfrontar-se les tradicions seculars i transformar-se en altres *modus vivendi* propis de la nostra societat. La societat de consum, industrial i mecanitzada.

2. OBJECTIU

- Reflexionar sobre la necessitat de patrimonialització que afecta a gran part dels nostres béns etnològics (els forns de calç i guix),
- i a la necessitat de conscienciar socialment sobre la importància de la conservació del nostre patrimoni cultural. No solament el moble o immoble, sinó el patrimoni oral.
- En aquest cas, la importància del patrimoni oral és de vital, ja que perdent-se l'ofici de caler i amb est, la transmissió de les dades de generació en

generació, ens trobem amb un patrimoni en estat ruïnós, que pocs són capaços de reconstruir i restaurar.

2.1. Tipologies de forns

De forma general es poden classificar els forns tant de guix com de calç, com a forns tradicionals o forns industrials (anomenats també de raig¹). En aquest article contemplem l'estudi dels forns tradicionals, dels quals, la seua forma i la classe (o tipologia) està estretament lligada a l'ús que se li vol donar, a les característiques del terreny i de la pedra que s'hi ha de coure, al tipus de combustible disponible i a la qualitat de la calç desitjada.

Forns tradicionals o artesans

El nom més difós per a aquestes construccions és el de forn de calç (popularment també es conegut com a calera, encara que aquest terme pot donar a confusió, ja que com a calera, senten a la constricció o dipòsit on s'apaga l'hidròxid de calç, calcinat al forn), encara que també se'ls coneix per olla de calç, ateses la seva funció i forma.

D'acord amb la seua disposició al terreny on han estat construïts podem trobar els tipus de forns següents: forn adossat o semi-excavat, totalment excavat, en terreny natural ja siga sol o pedra, els de tipus elevat i els bessons. Per a la cuita, s'ha de construir una volta de pedra, que es l'encarregada d'aguantar tota la carrega i de delimitar la cambra de foc. La col·locació de la càrrega, o disposició. De les pedres calcàries destinades a la calcinació, podia variar d'acord amb les característiques constructives del forn i de la fàbrica de la pedra. A aquests forns, també se'ls coneix com els de flama llarga. Son els mes coneguts en les zones rurals de explotació local, com es el cas de la zona del Camp de Túria.

Existeix una altra disposició de la carrega es sobre una graella de ferro en forns en forma d'embut, on existia una alternança entre capes de pedra i de combustible, anomenats estratificats o de flama curta. Aquest tipus de forn no es tant estès.

Forn de tipus elevat.

El forn elevat (Fig. 1), és aquella estructura normalment cilíndrica (encara que rarament trobem de forma quadrada), les parets de la qual s'elevan amb pedra (normalment calcària) coberta per una capa d'argila.

Aquest tipus de forn rep diferents noms depenent de l'àrea geogràfica, però són ben coneguts nacionalment, com a **forns de flama llarga**. Normalment s'escull un talús o desnivell de terreny pròxim a camins veïnals públics; aquest desnivell pot ser un monticle natural o

artificial en el qual es construeix el forn, deixant només al descobert la part frontal en què estava situada la porta o boca del forn. Es necessari un accés fàcil i còmode a les regions superior i inferior del forn per a emmagatzemar el material abans i després del bullit de la fornada.

Figura 1. Forn de calç tradicional de tipus elevat.

Els forns de flama llarga poden ser duplicats o reproduïts amb idèntiques característiques i per açò, són nomenats com a forns bessons o duplicats (Fig. 2).

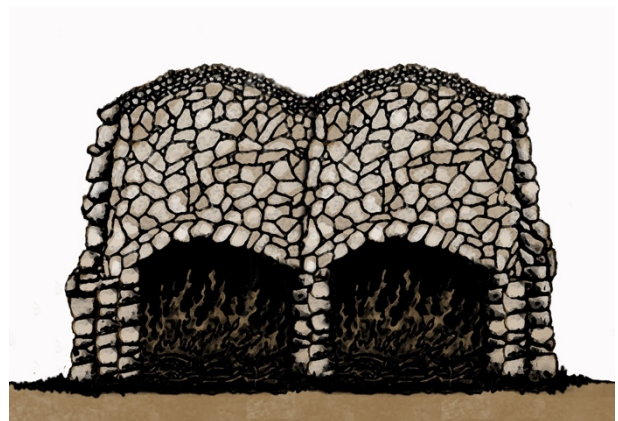

Figura 2. Forn de calç tradicional de tipus duplicat o bessons.

Forns de ceps

El forn de ceps², també anomenats **forns de flama curta** o coneguts com **caleres de capes de producció contínua**. En aquests forns, la pedra calcària es col·locava en capes alternatives de pedra calcària i ceps de bruc, de manera que la primera i l'última capa anaren de ceps, sobre la qual es deixava reposar un munt de

pedres xicotetes (aquesta capa se anomenava *coroneta*), la fi de les quals era guardar la calor de la cocció del forn. En cremar el bruc, la pedra es coïa. El temps de preparació i de cocció eren menors en aquest tipus de forn, en ser menor la quantitat de pedres i llenya utilitzades. Tant en una tipologia de forn com en una altra, en encendre el foc es procurava que en un primer moment no fóra massa fort, ja que d'aquesta forma les pedres comencen a "suar" i tendeixen a unir-se amb unes altres formant una crosta.

Forns de graella

L'altra varietat de forn denominat de graella (Fig. 3), és una construcció més elaborada, amb més sentit de permanència i ús al llarg del temps. Es basa en una graella o graella de ferro sobre la qual es col·loquen les pedres a les quals se'ls aplica calor mitjançant la combustió de llenya o, més freqüent, de carbó de coc o vegetal. Aquest tipus de forn és menys freqüent.

Figura 3. Forn de graella.

Hi ha multitud de variacions quant a mides, formes, posicions dels diferents elements, etc. La proporció entre l'alçada i l'amplada es també molt variada. Els de factura més senzilla generalment són els més antics, mentre que els més moderns solen ser semi-excavats o excavats, amb la paret frontal reformada. Acostumen a ser forns aïllats; alguns de duplicats (bessons), tant per enrunament del primer com per ampliació, o formar un conjunt d'exploració.

Els forns eren situats en propietats comunals dels municipis i els calers usaven els forns existents al llarg del terme alternant-se de forma rotatòria, o estaven

situats en una altra propietat privada. El propietari de la finca rústica en la qual estava el forn rebia com a benefici una porció de calç a canvi de la llenya i de la seua explotació.

Es dona el podava el càs, de que si en un poble hi havia un propietari d'un camp que volia netejar-ho de males herbes i argelaga, procurava fer algun acord amb algun caler. A canvi de la neteja del terreny li deixava construir un forn de calç, amb la condició de respectar les guies i els brots dels arbres. En altres casos era l'ajuntament el que cobrava els impostos corresponents. Quan un particular volia fer una obra, solia contractar els forns de calç que creguera necessaris al caler. En la preparació del forn i la llenya solia participar el contractant i la seua família, participant en els corresponents tornos de cocció, amb el que aconseguien abaratir costos.

El treball de caler es complementava a altres ocupacions de la serra com tallar pins, fer carbó, arreplegar branques per els forns de pa, fer cúmuls i ramells o arreplegar branques de pi. Els dies que el temps no ho permetia, aprofitaven per a encordelar espart, i fer maromes...

Normalment la ubicació dels forns tradicionals està a prop o dins de la serra, pròxima als jaciments de les matèries primeres: la pedra calcària i la llenya. La llenya que s'utilitzava era habitualment argelaga, carrasca i altres arbustos resultants de la neteja de pinedes i camps. Al costat del forn sempre se situava la barraca feta de branques i ramells de pi, i recoberta per la part superior amb cendra de carbonera cremada en lluna creixent. Aquesta cendra actuava de impermeabilitzant. Est refugi tènia capacitat per a poc més d'un llit; s'utilitzava durant la calcinació, quan el forn havia d'estar atès sense interrupció de nit i de dia, ploguera o nevara, fera fred o calor.

Els forns de calç tradicionals normalment consisteixen en un espai cilíndric anomenat l'olla (Fig. 4); sense sostre en la part superior i que té una entrada frontal seccionant el mur circumdant i delimitador de la pròpia olla. Aquesta olla té una obertura lateral anomenada "entrepit" que té unes mesures aproximades d'1 metre. Aquest "entrepit" actuava de porta, però a mesura que s'anava carregant l'olla de pedres calcàries, la porta s'anava tapant, deixant solament una boca xicoteta per la qual s'introduïa la llenya en el moment de la cocció. Els flancs del mur a un costat i a un altre de l'entrada es diuen baluards que serveixen de reforçament de l'estructura del forn.

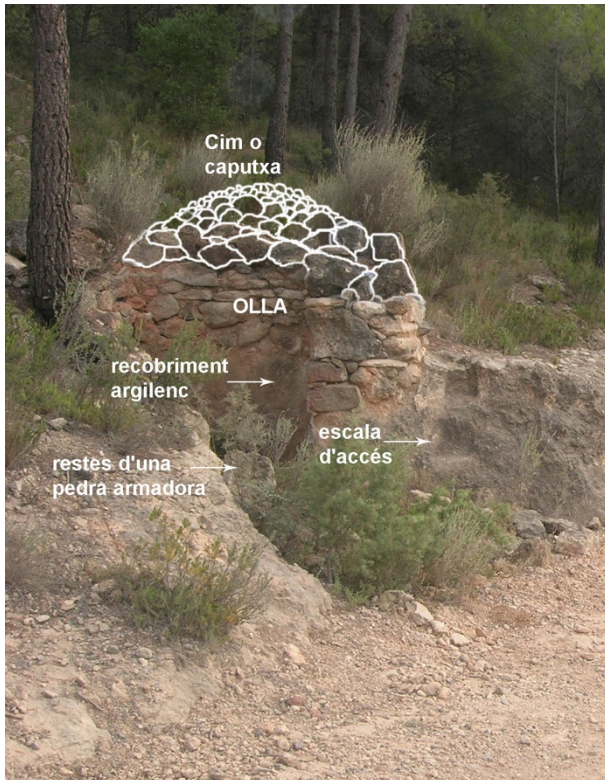

Figura 4. Forn de calç tradicional de tipus elevat (forn mixt). Situat en el camí de pujada a la Font de Sentig. Olocau.

L'olla, quedava per sota del nivell de la terra (en aquells forns que estaven excavats o aquells que aprofiten un desnivell), és a dir, era una espècie de caldera excavada, de base circular amb riba o marge al voltant. Les pedres de calç viva es col·locaven a partir d'aquest marge de manera que a mesura que s'anaven disposant les pedres s'anava formant una cúpula que arribava fins a dalt i recobria tota l'olla.

Igual que l'olla, la boca del forn també es construïa per sota del nivell de la terra. La boca estava a una altura no superior a 1,5 m des del sòl interior del forn, encara que aquesta mesura augmenta o disminueix depenent de la capacitat i la grandària del forn.

Enterrat a un metre del nivell de terra es disposa el banc o "banc", cercle de terra en el qual es col·loquen les armadores o ferros "armadors o ferros", que són les pedres encarregades de sostenir tota la càrrega de pedra de la fornada. Encara que en ocasions, el banc no existeix i les pedres armadores, reposen directament en el sòl. Les armadores més grans podien ser de més de cent quilograms i eren aquestes les que conformaven la volta deixant lliure l'espai interior que albergava la combustió. Hi havia altres pedres anomenades "carregadores" i "sobre-carregadores", que es col·locaven deixant buits que servien de ventilació perquè el foc tinguera una bona combustió.

Sobre el banc es col·loca la pedra "corredora o escorredora", cridada així perquè havia de ser tan llisa com fóra possible, perquè els cúmuls de llenya es llisquen sense dificultat a la caldera. En cada extrem es disposen unes pedres anomenades "capçals", que fan de suport a les pedres "portes o boques". Aquestes tancaven per a dalt la boca del forn, formant el triangle superior.

Les primeres armadores es col·loquen sobre el banc circular del forn i a mesura que es van formant les fileres van augmentant de grandària les armadores, mentre que les pedres situades des de l'armadora a la paret van disminuint de grandària fins a convertir-se en "arrimaparet".

A l'altura de la boca del forn, les fileres de pedra no són completes, sinó que tenen una forma que recorda a una ferradura, són cridades "polseres". La distància entre les pedres armadores s'anava escurçant i a l'última pedra armadora que es col·locava tancant la fornada se li cridava "la clau", sobre aquesta es col·locaven les pedres més xicotetes de tipus llosa anomenades "calls", "matxaca" o "casquills" les quals tancaven la cúpula que tenia una forma semi-esfèrica denominada "cóp" o "caputxa". Una vegada acabat aquest treball, s'aplicava argila en l'espai entre els baluards, sobre la boca, perquè el foc no isquera per aquesta zona. Aquesta paret és coneguda com "tàbic".

Les dimensions d'aquests forns és bastant irregular i pel consegüent, trobem que aquesta dimensió afectarà directament a la capacitat del forn.

La capacitat dels forns oscil·lava entre les trenta i les cinquanta tones de pedra viva, encara que podia haver-hi més grans. Per a armar la fornada es necessitava preparar la pedra prèviament, per a açò s'utilitzaven palanques ("perpals"), maces, tests i alguna barrina. La pedra que s'escollia era la calcària blanca, encara que també existien altres classes com la calcària roja però era de pitjor qualitat. S'havia d'extraure o arreplegar-la i seleccionar-la triant la pedra de millor qualitat, a més de classificar-la segons la grandària. S'havia d'estellar amb el mall per a preparar les armadores, del mateix colp eixien els "calços" i les pedres menudes³ que servien per a falcar les armadores anomenades "arrimaparet".

Per sobre de les pedres de calç viva es col·locaven pedres de calç morta fins a arribar a la part alta del forn. Era convenient tapar els buits entre les pedres amb altres pedres o amb una capa de recobriment d'argila⁴ (Fig. 5).

Figura 5. Detall del interior del forn de calç anterior.

Figura 6. Detall de l'interior del forn que es troba en el camí a la Font de Sentig, en ella s'aprecia com el material petri conte guixos acompanyades d'argiles i marges calcàries.

Quan s'acabava d'armar una fornada, treball que es podia allargar fins a quasi una setmana (depenent de les dimensions del forn), el forn estava llest per a calar-li foc. La durada de la calcinació era relativa, ja que depenia tant del tipus de llenya com de pedra utilitzats, així com de la grandària del forn, de l'època estacional i de la meteorologia del moment, però durava aproximadament de 48 a 72 hores⁵.

En tots els forns tradicionals, independentment del tipus de forn, la quantitat de llenya utilitzada oscil·lava entre els 300 feixos grans per als forns més xicotets, d'unes 1000 arroves de calç, fins als 450 feixos per als més grans, d'unes 1500 arroves de calç.

El caler feia tornos dia i nit per a controlar la calcinació fins que les flames que eixien pel cim o "caputxa", relativament disminuïda per la reducció del volum de les pedres calcàries, presentaven una coloració blavosa. Aquesta era el senyal del final de la cocció.

Una vegada les pedres de calç estaven calcinades, es deixava refredar de 24 hores a quatre dies depenent de la climatologia del moment i es buidava el forn de forma manual començant pel cim, de forma inversa a l'armat del forn. Aquest treball també era dur ja que el forn àdhuc mantenia una temperatura elevada i no es podia fer d'una altra forma sinó entrant dins de l'olla, quan les brases encara estaven incandescentes.

Les pedres calcinades es ficaven en cabassos i aquests es transportaven amb rucs per a portar-los a casa. Una vegada a casa, la calç es venia directament a la gent i es transportava a altres pobles d'al voltant, on el caler acompanyat del ruc passejava pels carrers mentre cridava: "dons a la bona calç".

En aquest sistema tradicional es van introduir innovacions tècniques segons l'evolució i l'experiència: llenya més gruixuda que donava més calor i reduïa el temps de cocció a dues nits i tres dies (sent abans de quatre dies i tres nits). En aquest moment la producció tradicional canvia a una semi-industrial amb la introducció del carbó vegetal⁶.

Malgrat tot, aquest sistema tradicional de la calcinació de la calç desapareix com a conseqüència de diverses novetats com l'aparició de la calç prefabricada, feta amb un altre tipus de forn, més ràpida i més barata de produir; també apareixen les primeres pintures plàstiques. I encara hi ha un altre fet que va afectar indirectament a la producció de la calç: comencen les prohibicions de cremar herbes i restolls en la muntanya perquè hi ha risc d'incendi (primeres mesures forestals). Per tot açò, en 1971 es va fer l'última fornada de calç en les valls del riu el Castell de Guadalest i del riu Algar. I així va anar en aquesta època, (la dècada dels anys '60 del segle XX) desapareixent l'ofici del caler.

2.2. Tipus de material petri

En una comarca, com el Camp de Túria,.... *en la que los materiales geológicos dominantes en la zona corresponden al Mesozoico, sobre todo al Triásico en el sector oriental y al Jurásico en el occidental, quedando el Cretácico escasamente representado en el sector septentrional. Entre los materiales triásicos destacan los afloramientos de areniscas y argilitas del Buntsandstein, de gran importancia en cuanto a la vegetación por su carácter silíceo; por su parte, los materiales jurásicos son principalmente carbonatados, con un tramo dolomítico en el Lías y otro margoso, alternante con calizas, en el Malm⁷.....*

Cal destacar que al nucli triàsic oriental, on es pot trobar la presència de **zones calcàries** com la *Mola Segart, Xocainet* o la *Redona* i, sobretot, una part del territori **amb predomini silici** en què apareixen espectaculars **crestes d'ardèniques roges** (*Gorgo, Garbí, Picaio*) que emboliquen nuclis carbonatats com *Rebalsadors, Alt del Pi, Oronet* i *Penyes Blanques*.

Aquesta, és una comarca, on la “*calcària-yesosa*” és el material preponderant en la construcció, emprat per a conformar pilars estructurals massius, forjats de revoltos, paviments, murs, envans encofrats, reforços de tàpia, de cobertes de canys, arrebossats, armaris de rebost, cantireres, i altre mobiliari interior. L'ús de guix roig en les façanes de les cases, imposa l'existència de ràfecs per a allunyar l'aigua del parament, així com cobertes de teula àrab.

A més a més, en el s. XVII les dificultats econòmiques que pateix no soles el Camp de Turia, sinó tota Espanya dificulten la construcció de voltes i cúpules de cantera, per la qual cosa, es recorre a realitzar-les amb obra de paleta, en fàbriques de rosca de rajola o paredades, en tots dos casos recobertes de guix i de barreges de morters bastards de calç i guix.

Tant la calç com el guix roig i gris con materials autòctons, de la Serra Calderona, d'elaboració artesanal en forns de volta (mes semblants a la estructura dels forns de calç que als forns de algeps) que tradicionalment s'ha integrat en l'urbanisme i arquitectura de la serra Calderona, sent especialment interessant per a obres de restauració en revestiments exteriors.

Com s'ha vist, la singularitat geològica de les pedreres de la Serra Calderona, contenen **guixos de la fàcies keuper⁸ acompanyades d'argiles i marges calcàries** (Hermosilla, 91), que fan que es donen diferents varietats de pedra de guix (amb una concentració elevada de carbonat de calci), emprades per a la fabricació artesanal del guix en forns de volta. Del procés de fabricació artesanal, deriva, per tant, un Guix Roig de to salmonat.

Per a fabricar el guix roig s'empren els dos tipus de pedra de guix que afloren en les pedreres de la Calderona. Una pedra grisa fosc, bandeada d'argilesPer a fabricar el guix roig s'empren els dos tipus de pedra de guix que afloren en les pedreres pròximes a Albarrasí. Una pedra grisa fosc, amb d'argiles riques en magnesi i una altra de color roig amb argiles riques en ferro. Tots dos guixos tenen a més impureses de sílice.

D'una manera intuïtiva, en la fabricació tradicional se sap que es precisa menor energia per a deshidratar per complet les pedres roges que les grises. Ja que l'òxid de ferro actua com un agent que baixa el punt de transformació de les fases.

Aquest guix⁹ es fabrica en un forn de volta amb blocs de pedra de calcària i arenisca (en la boca) procedents de pedreres properes, en el cas del Camp de Túria, amb gran quantitat d'impureses de sílice, calci i d'argila. La fabricació tradicional es realitzava en forns de volta (molt semblants als forns de calç), en els quals s'aconseguien temperatures elevades de manera que s'obtenien productes **multi fàsics** amb alt contingut en anhidrita.

La forma i la classe del forn, està estretament lligada a l'ús que se li vol donar. Hi ha multitud de variacions quant a mides, formes, posicions dels diferents elements, etc. Se troben de molts tipus i molts semblants als de calç, però els forns de guix tenen una forma quadrada en secció més comuna.

El mineral es transporta al peu del forn i allí s'aprofiten les pedres amb les formes més adequades a la construcció o bé se'ls dona forma, i es conforma una volta amb els volums en disminució a mesura que s'alça el forn. La cocció dura a l'entorn d'un dia i mitj, amb alimentació contínua. Després de l'apagat per falta de combustible s'espera al refredament complet, per al seu desmuntat i mòlta.

Les pedres més cuites, d'aspecte ennegrit es reservaven per al guix de paviments, o guix hidràulic. Les pedres de millor aspecte es molien finament donant lloc al guix blanc, utilitzat per a arrebossats. La resta de les pedres, juntament amb l'escòria es trituraven en conjunt obtenint el guix negre, utilitzat per a guarnits i com a morter d'obra de paleta.

En la Sierra Calderona (en el terme d'Olocau) trobem dos tipus de forns ben diferenciats, aquell referit en les figures (4 i 5) construït amb una pedra predominantment calcària en el qual es calcina calç, i altres forns amb gran capacitat fets amb pedra de rodono, en els que es calcina guix. El forn de calç, es troba en el camí de pujada a la Font de Sentig i els forns de guix, en la pujada a la Font del Frare i partida de la Sella trobem 4 forns; són dos conjunts de forns bessons, cada conjunt.

Figura 5. Forn tradicional de calç, reconstruït parcialment. Fotografia obtinguda de la Web principal d'Àrea de Patrimoni Cultural, de la Conselleria de Cultura i Esport, Generalitat de València 1985. Aquest forn es troba en el camí que puja cap a la Font del Frare. Olocau.

Figura 6. Forn anterior. Fotografia presa en 2009 per M. Antonia Zalbidea, es pot apreciar l'estat de conservació actual del forn.

Quant al forn de guix que es troba en el camí de pujada a la Font del Frare, la Conselleria de Cultura i Esport, ho ha catalogat com a forn de calç, a causa de la zona i característiques del forn, s'assembla a un forn de guix.

5. CONCLUSIONS

A través de la recerca realitzada amb l'objectiu de conèixer i estudiar l'ofici del caler i la construcció dels forns de calç en la zona del Camp de Turia, podem concloure que tan llarga tradició que té els seus orígens en el Neolític, ha quedat en l'oblit en si fa no fa de mig segle.

El fil conductor que ha sigut la transmissió del coneixement dels artesans calers als seus descendents es va trencar amb l'èxode dels joves a les grans ciutats i l'ús del ciment en la construcció.

Els forns (de calç i algeps) van ser oblidats, en ocasions intencionadament. La societat devia mirar a un futur modernitzat en el qual no hi ha lloc per als treballs

manuals, tradicionals i costosos d'elaborar. La producció ràpida, la demanda accelerada i les presses han triturat un patrimoni que difícilment podrem recuperar.

Com sa comentat al inici del text, A partir del anys seixanta, hem vist enfrontar-se les tradicions seculares i transformar-se en altres *modus vivendi* propis de la nostra societat. La societat de consum, industrial i mecanitzada. Els municipis del camp de Túria mes pròximes a l'àrea metropolitana de València (Riba-roja, Vilamarxant, Benaguasil, Benissanó, Bétera, Nàquera i L'Eliana) posseeixen major nombre de motocultors que de tractors coincidint amb un minifundisme extrem, una especialització cítricola i una destacada agricultura alternant.

Només alguns projectes regionals han donat cabuda a una recuperació parcial d'alguns forns creant espais museístics recolzats per institucions oficials¹⁰. Nomenen com a exemple el conjunt del Zalcao, Hornos de Cal de las Vegas del Matute, recuperat per la Junta de Castilla y León (MUÑOZ, 2007).

Un altre cas excepcional, és el de les Illes Canàries i no així el de la Comunitat Valenciana, en la qual en el seu pagina Pàgina Web principal d'Àrea de Patrimoni Cultural trobem en l'inventari d'immobles etnològics gran desconcert quant a la catalogació dels forns de calç. La terminologia no és adequada ni unànime, i la informació porta a confusió a causa d'aquesta manca terminològica que crea en l'investigador dubtes fins al punt de duplicar la informació continguda.

Fins i tot durant el 2014 i al 2015, L'Ajuntament d'Olocau, junt a altres institucions ha realitzat diferents projectes de en els que (tan a soles, com junt amb altres municipis; Serra, Marines, Naquera i Gatova) per a poder dinamitzar la zona, a través dels recursos amb els que conta; tant naturals, com arqueològics, etnològics,... Amb aquest sentit es va publicar *Plan territorial estratégico área centro-sur de la sierra calderona*, junt a la Universitat Politècnica de Valencia. A mes a mes, se han senyalitzat certs recorreguts al voltant del poble intentant recuperar un turisme perdut, centrant-se en la caracterització del paisatge, la descripció, classificació i recorreguts i rutes en l'àrea centre-sud de la Serra Calderona. Però les errades comeses, son grans ja que pràcticament els Forns de calç i guix no són nomenats en el text, solament es fa esment de forma general a com "... *elementos de patrimonio que sean objeto de rehabilitación.*" No es cataloguen, ni referencien ni tan sols s'entén si en la zona es troben de forma anecdòtica o realment són una font de patrimoni etnològic a recuperar.

Quant a senyalització que l'ajuntament realitza amb la subvenció de la Generalitat València, s'exposa el forn de guix, sense exposar que estem enfront d'un forn de calç; per la característiques geològiques particulars de la

Serra Calderona o el material petri es tan canviant i les calcaries son margues, se produeix que el tipus de material obtingut de la cocció no depèn del tipus de forn, sinó de la pedra introduïda per al calcinació.

Probablement el desconeixement de matèria, porta a generar aquests problemes de plantejament en projectes que són importantíssims per a la recuperació del nostre patrimoni etnològic. D'ací l'elecció del títol de l'article, ja podem acomiadar-mos d'un patrimoni proper en el temps, però oblidat i poc estudiat, a causa del poc interès institucional que es genera en la matèria.

Per açò, proposem des d'aquesta recerca una major implicació de les autoritats per a recuperar un patrimoni pròxim en el temps que ja ha caigut en l'oblit.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Análisis del yeso empleado en revestimientos exteriores mediante técnicas geológicas TESIS DOCTORAL
Autor David Sanz Arauz Licenciado en Ciencias Geológicas 2009. Departamento de Construcción y Tecnología Arquitectónicas
Escuela Técnica Superior de Arquitectura, Universidad politécnica de Madrid.

Arnold, M. y F. Osorio, (1998). "Introducción a los Conceptos Básicos de la Teoría General del Sistemas" en Revista Cinta de Moebio [En Línea] No. 3. Abril 1998, Universidad de Chile, disponible en: <http://rehue.csociales.uchile.cl/publicaciones/moebio/03/frames45.htm> [Accesado el 20 de enero de 2005]

Berthier, A. y J. Galindo, (1996) Palabras sin rostro. Análisis del discurso zapatista. Tesis de licenciatura. México, Departamento de Sociología, Universidad Autónoma Metropolitana – Azcapotzalco.

Junghanns, R., (2000) "El derecho a la información en Alemania" en Villanueva, E. (coord.) Hacia un nuevo derecho de la información. Primer congreso nacional de derecho a la información, 9, 10 y 11 de noviembre de 2000, México, Universidad Iberoamericana / Alianza Editorial / Konrad Adenauer Stiftung.

Luhmann, N. y R. De Georgi, (1993) Teoría de la sociedad. Edición a cargo de Javier Torres Nafarrate. México, Universidad de Guadalajara / Universidad Iberoamericana / Instituto de Estudios Superiores de Occidente.

Simmel, G., (2002) Cuestiones fundamentales de sociología. Edición de Estevan Vernik. Barcelona, Gedisa.

Schutz, A., (1976) "Problemas de la sociología interpretativa" en Ryan, A. (comp.), La filosofía de la explicación social. Madrid, Fondo de Cultura Económica.

Wallerstein, E., (1995) "¿El fin de qué modernidad?" en Sociológica. Año 10, número 27, Actores, clases y movimientos sociales I. Enero-abril 1995, pp. 13-31.

Watzlawick, P. et al., (1995) La realidad inventada. Barcelona, Gedisa.

NOTES ACLARATÒRIES

¹ Joan Santamaria i Casanovas. Tipologia dels forns de calç i guix del baix llobregat. de la calç al ciment natural. Actes del IV congrés d'arqueologia medieval i moderna a catalunya, Tarragona, del 10 al 13 de juny de 2010.

² Aquests forns són molt habituals en a zona de Castella i Lleó.

³ Aquests són noms de la pedra xicoteta que emplena el forn; a La Safor i en la Vall d'Albaida, a les pedres xicotetes encarregades de faltar les pedres més grans se'ls cridava "pedra fluixa", "pedralla", "tap" o "ripio". A la qual al seu torn, se li denomina amb el genèric "tanca".

⁴ En algun cas com en la comarca de la Marina, deixaven uns petits buits entre les pedres perquè el fum isquera millor. En la Vall d'Albaida es deixava una espècie de xemeneia en la part central del forn perquè d'aquesta manera el fum isquera millor i la flama del foc arribava fins a la cúpula perquè les pedres es calcinaren. Si el cim o cúpula del forn es calcinava bé, es formava en el mig "l'encaixonada o massís", produït per l'assentament de les pedres.

⁵ Trobem, com a Catalunya, una gran diferència de temps de cocció de la pedra que oscil·la entre els quatre o cinc dies i els onze dies que s'arreglen en Temes d'etnografia valenciana, Volum- III, de Gregori J. J., Cucó J., Llop F., Cabrera M. R. Pàg. 60-67.

⁶ Es canvia el lluit d'argila per parets cobertes de rajoles que concentren més potència calorífica a l'interior de l'olla. I l'última innovació va ser l'ús dels motocarros en 1957 bandejant als animals de càrrega i als rucs, amb els quals es va aconseguir una distribució més còmoda i ràpida, etc.

⁷ <http://www.upv.es/~csahuqui/calder1.html>

⁸ Conjunt de fàcies sedimentàries d'origen continental, formats per argiles, evaporites i algun nivell de gres. Aquestes fàcies afloren en gran part d'Europa. El terme **keuper** es procedeix d'un dialecte fràncic i significa «lutita trencadissa».

⁹ En l'actualitat l'únic forn que produeix guix tradicional que és emprat d'una manera satisfactòria i habitual com a material de revestiments exteriors està a Albarrasí (Terol).